

Heemkring BKW – Sint-Martens-Bodegem

Bodegem in vroegere tijden nr. 5 - 2016

De watermolen van Bodegem (van de 13e tot de 20e eeuw)

Watermolens bestaan al eeuwenlang en ook in het ons aanbelangend hydrografisch gebied van de *Alfene* kwamen meerdere verwezenlijkingen tot stand. Het meest indrukwekkende initiatief ging uit van de abdij van Affligem. Omstreeks 1150 legt zij namelijk de grondvesten van de imposante *Bellemolen* te Essene, die over drie parallel werkende raderen zou beschikken en waarvoor de loop van de *Alfene* over een afstand van ongeveer 2 km in een rechte lijn naar de watermolen werd verlegd. De *Alfene* is er thans bekend als de *Bellebeek*, die tussen Liedekerke en Teralfene uitmondt in de *Dender*. Op het grondgebied van Ternat noemt men dezelfde waterloop *Steen-voordebeek*, maar te Bodegem verkiest men de benaming *Molenbeek*.

Voor de aanleg van de watermolen en de daarvoor noodzakelijke watertoevoer heeft men zich te Bodegem beslist door het Affligemse voorbeeld laten inspireren. Het gehele traject van de dorpsbeek die de maalvijver voedt, werd destijds namelijk eveneens rechtgetrokken, meer bepaald de gehele loop van de Zibbeek naast de huidige Poverstraat en vervolgens vanaf het dorpscentrum noordwaarts naast de Langebroekstraat. De Zibbeek komt uit Schepdaal aangelopen. Zij verwerft een relatief toereikend debiet doordat aan de grens met Itterbeek de Plankenbeek aansluit, die haar bronnen heeft op de hoogte van de Spanuit. In het dorpscentrum van Bodegem voegt zich bij de Zibbeek ook nog de Zierbeek die in Goudveerdegem ontspringt.

In zijn recentste werkzame toestand had de Bodegemse watermolen een stalen bovenslagrad, waarbij het water zich langs een goot bovenop het rad stort. Op de middeleeuwse natuurstenen onderbouw van het molenhuis zijn er evenwel wrijvingssporen te merken van een dubbel zo groot waterrad, wat aangeeft dat de watermolen oorspronkelijk van het middenslagtype moet geweest zijn.

Op het noordwaartse traject langsheen de Langebroekstraat (eertijds een hoofdweg in Bodegem voordat omstreeks 1956 de Molenstraat werd aangelegd), is de beek in een rechte bedding geleid in de richting van de maalvijver die gelegen is ten noorden van het dorpskasteel *Castelhof*. In deze vijver, die een oppervlakte besloeg van ongeveer 3,4 hectare, mondt ook de beek uit die komt aangevloed van aan de grens tussen Groot-Bijgaarden en Dilbeek, en die op die plaats veelal ook *Molenbeek* wordt genoemd.

Tegelijk met de grootse kanalisatiewerken bewerkstelligde men ook de drooglegging van het drassige laagland langsheen de Zibbeek, waaraan de vorming van het toponiem *Droogenbroeck* zijn ontstaan heeft te danken. Deze plaatsnaam vinden we al in de archivalia terug in 1246. Daarmee beschikken we meteen ook over een solide chronologische indicatie dat de watermolen al omstreeks het jaar 1200 moet zijn opgericht.

Doorheen de eeuwen maakte de watermolen deel uit van het pachtgoed van de Bodegemse kasteelheren. Wellicht is de

oprichting te danken aan een initiatief van het middeleeuwse riddersgeslacht *van Bodegem* dat minstens sinds de 12e eeuw was gevestigd in een omwalde motte op de site thans bekend als het *Castelhof*.

De watermolen heeft eeuwenlang het dorpsleven economisch beheerst. Het was namelijk een banmolen, wat inhoudt dat de ingezetenen van de heerlijkheid verplicht waren zich tot deze molen te wenden voor het malen van hun graangewassen. In een beschrijving van het Bodegemse kasteelgoed uit 1595, wordt de molen omschreven als *eenen schoonen corenwatermolen met sijne toebehoirten, die dagelijckx is malende, met eenen boogaert daer aen gelegen, tot welcken molen zijn gewoone hun graen te doen malen alle d'ingesetenen die den heere in Buedeghem cheyns zijn geldende.*

Pas in 1794 zullen de kasteelbewoners afstand doen van de watermolen en de maalvijver. Bij een openbare verkoop komt de molen dan in handen van de toenmalige molenaar Franciscus Van Roy.

De molenaars uit de 15e en 16e eeuw.

Omdat de molen aanvankelijk wellicht door het dienstpersoneel van de dorpsheer werd uitgebaat, zijn er uit de oudste periode zo goed als geen vermeldingen over de molenaars bewaard gebleven. Vanaf de 15e eeuw komt hierin verandering, wanneer de dorpsheer het ondernemingsrisico aan vakkundige molenaars overlaat en de molen voor een vastgelegde termijn gaan verpachten.

Vanaf omstreeks 1450 kennen we *molder Jan van de Zype*, gehuwd met **Margaretha van Cotthem**. De echtelingen zijn beide nog in leven in 1460, wanneer zij op Langenhoeve een half dagwand verkopen (in het Bodegemse landboek Langenhoeve nr. 12).

Jan van de Zype wordt op de watermolen opgevolgd door zijn schoonzoon **Willem van Asbroeck** die met Jan's dochter **Catlijne van de Zype** in het huwelijk was getreden. Het echtpaar wordt samen vermeld wanneer hun uit de ouderlijke nalatenschap verscheidene grondstukken wordt aangemaakt. Daaronder bevond zich ook het merkwaardige stukje landbouwgrond genaamd *den Hanebol* op het *Elsterenveld* (in het landboek Coudenberg nr.8) dat slechts een dagwand groot was, maar later ook op de andere molenaars zal overgaan. Willem van Asbroeck en zijn vrouw schijnen al voor 1509 te zijn overleden, afgaande op de verkoop van hun landbouwland door hun erfgenamen.

Bij het begin van 16e eeuw biedt zich een nieuwe molenaarsfamilie aan, die minstens drie generaties molenaars aan Bodegem zal leveren. In 1524 vinden we een **Jan de Troch** betuigd als *mulder van Beughem* in het cijnsboek van dorpsheer Andries van Douvrijn met betrekking tot een stuk land van 5 vierendeel land (Coudenberg 21), gelegen tegen *de Hanebol*. Samen met zijn echtgenote **Lysebet Willems** kocht hij op 24 januari 1523 ook drie dagwand op het *Careelveld*, in de nabijheid van de watermolen. Op 26 september 1525 verwerft het echtpaar verder nog 3,5 dagwand (Coudenberg nr. 25). Dit grondstuk wordt in de nalatenschap verdeeld onder twee zonen

Hendrick en Niclaes, evenals dochter Marie die gehuwd was met Joos Crix.

Jan de Troch koopt ten slotte nog op 23 april 1532 het veld genoemd *Heyblock* (vijf dagwand, De Heyde nrs. 8, 9 en 10) van twee bastaardkinderen van Daniels van Roode. Het aanpalende stuk van één dagwand groot (De Heyde nr.11) koopt hij op dezelfde dag van Carel van Roode.

Voorstelling van het omwalde kasteeldomein in het landmeetboek van het Sint-Janshospitaal uit 1708, met links de maalvijver (1036 roeden groot) met onderaan het molenhuis met schetsmatige voorstelling van het waterrad. Op deze kaart ligt het noorden links.

De opvolger van Jan de Troch treedt ons tegemoet in een archiefstuk dat een beknopte beschrijving geeft van de molen in 1573: *eenen corenmolen metten huuse, stalle, ende alle andere toebehoirten gelijk Claes de Troch molder denselven in huere heeft voor 18 mudden rocx.*

De genoemde **Claes de Troch** is wellicht dezelfde die we in 1570, 1574 en 1575 vermeld vinden als zijnde gehuwd met

Barbara Mechelmans. Zij treden samen op bij de aankoop van een drietal stukken land:

- 150 roeden op *Coudenbergh* (in het landboek nrs. 9 en 10) dat zij kopen op 3 februari 1574 en dat later geërfd wordt door hun zoon Philips;

- 7 vierendelen op *Coudenbergh* (deel van nr. 18) in twee stukken gekocht op 2 november 1555 en 6 april 1570 en dat later eerst overgaat op hun zoon Peter en vervolgens geërfd wordt door *molder* Philips de Troch;

- een dagwand (*Coudenbergh* nr. 22) dat zij verwerven op 16 december 1575 en dat eveneens aan Philips de Troch zal toekomen, die het van de hand doet op 25 augustus 1597.

Philips de Troch wordt meermaals geciteerd als zoon van Claes en volgt op in het eigenaarschap van de ouderlijke bezittingen tussen 1593 en 1597. Dezelfde persoon is dan gehuwd met **Margriet van den Houten**. Samen kopen ze drie vierendeel weide (*Coudenbergh* nr. 40) wat in het landboek staat gedateerd op 20 april 1562, maar wellicht een schrijffout betreft (misschien 1592?).

De molenaars uit de 17e eeuw.

Na drie generaties de Troch bieden zich nieuwe gegadigden aan voor de uitbating van de watermolen. Op 12 juli 1615 werd het bedrijf nog aan Philips de Troch in huur gegeven door de toenmalige dorpsheer, de legerofficier Jan de Walsche (heer in Bodegem tussen 1594-1621):

*Op heden den 12den July anno seshien hondert vijftien bekenne ick ondergeschreven heere tot Bodeghem, guidon van de Compagnie vanden grave van fonteny, onder d'ordonnantien wel ende deughdelijcken vuytgegeven ende verhuert te hebben aen **Philips de Troch** mijnen watermolen, gemeynelijck geheeten den molen te Voerde, Inden voorschreven dorpe van Bodeghem gelegen, wesende eenen bantmolen als andere binnen slandts gelegen ten respecte dat die luyden nyet en mogen dan te lande Innegaen by faulte van gerieff, metten molenhuyse, wooninge, etcetera*

Zes jaar later, op 18 oktober 1621, wijst dezelfde dorpsheer de pacht toe aan Peter van Droogenbroeck tegen de jaarlijkse

levering van 16 mudde rogge en de betaling van 28 Rijns gulden. In het pachtgeld zat ook de huur van een aanpalende hoplochting vervat:

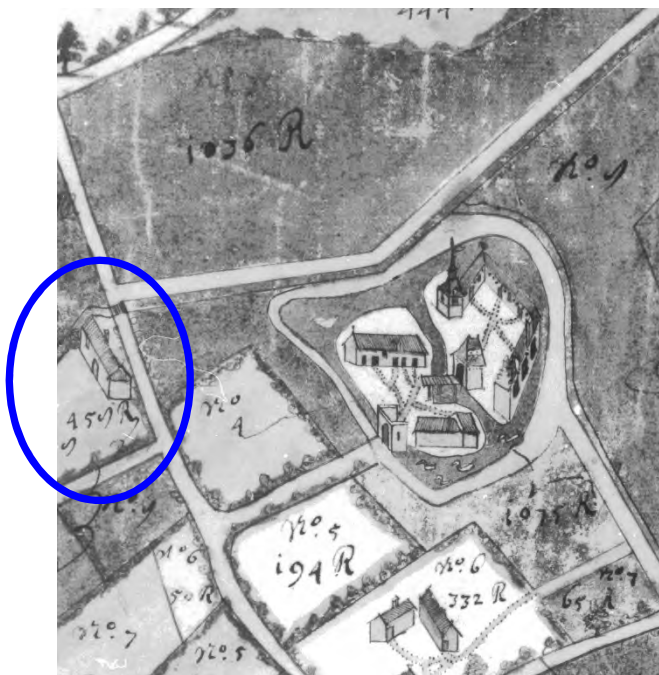
*Op den 18den october 1621 heeft **Peeter van Droogenbroeck** den voorschreven molen ende sijne voorschreven toebehoorten in hueringe aenveert voor den voorschreven termijn voor de quantijt van seshien mudden Rocx t'sjaers te betaelen alsovoore op alle die voorschreven conditien ende voorwaerden, ende den oplochtincke in sijne heymen daerbij gelegen voor 28 Rijns gulden t's Jaers Inne gaende alsovoore metten Jaere te betaelen, ende moet den oplochtinck separaet laeten in sulcker vueghen gelijk den selven heeft aenveert alles sonder argelist.*

De genoemde **Peter van Droogenbroeck** verwerft samen met zijn echtgenote **Magdalena Schockaert** al in 1597 een grondstuk dat voorheen had toebehoord aan de molenaars De Troch (*Coudenbergh* nr. 25). Mogelijk houdt dit een teken in dat er onder de verwanten van Claes de Troch geen opvolgers meer werden gevonden om de molenaars-traditie verder te zetten, hoewel er nochtans in 1583 een zoon Peter de Troch wordt vermeld.

De nieuwe molenaar, Peter van Droogenbroeck (†Bodegem, 3 januari 1647), is alleszins goed te identificeren. Hij werd omstreeks 1570 geboren in het gezin van Nicolaes van Droogenbroeck en Margriete de Hertoghe. Aanvankelijk vestigt Peter zich in de ouderlijke hofstede (*Coudenbergh* nr. 35), nu een onbebouwd en bebost perceel, gelegen in de bocht van de Kauwenbergstraat met de Potaardestraat. De achtertuin van de hoeve raakte aan de oevers van de Molenbeek die komt aangevloed van op de grens tussen Dilbeek en Groot-Bijgaarden en zich wat verder uitstort in de maalvijver. Misschien heeft dit dagelijks verband met het Bodegemse molenareaal Peter van Droogenbroeck al tijdens zijn jeugd voorbestemd om molenaar te worden.

Aanvankelijk blijkt Peter van Droogenbroeck hoofdzakelijk actief in de landbouw. Uit de ouderlijke nalatenschap ontving hij een half bunder op het veld *Coudenbergh* (nrs. 31-32) dat zijn ouders in 1562 hadden aangekocht. Samen met

zijn echtgenote Magdalena Schockaert koopt hij op 22 december 1588 drie vierendeel, eveneens gelegen op *Coudenbergh* (deel van nr. 31). Op 15 september 1602 en 4 februari 1603 schaft hij zich in dezelfde omgeving (Coudenbergh nr. 5) nog één bunder landbouwgrond aan van de erfgenamen Mijtens. Op 21 september 1609 neemt hij ten slotte ook nog 2 dagwand (nrs. 5 en 6) over van de erfgenamen van raadsheer Cornelis Daniels (J.U.L.) en Joanna Vrancx.

Op deze kaart uit de atlas van het Sint-Janshospitaal (1712) wordt de watermolen weergegeven door het gebouw links op de kaart (het perceel met oppervlakte 458 roeden). Bovenaan ligt de maalvijver (1036 roeden groot) en centraal ziet men het kasteeldomein dat met een gracht omringd was en slechts langs het omwalde voorhof en een poortgebouw met valbrug toegankelijk was.

Op 10 oktober 1601 komt Peter van Droogenbroeck in het bezit van een dagwand weide (Coudenbergh nr. 33) dat belast was met een erfrente van een veertel rogge aan de Kerk van Bodegem. Dit grondstuk was gelegen naast een half bunder weide dat zijn ouders al in 1570 hadden verworven (nr. 32) en dat belast was met een jaarlijkse gift van 14 veertel rogge aan de Armen van Bodegem.

Opmerkelijk genoeg legt Peter ook de hand op twee grondstukken die tijdens de 15e eeuw aan molenaar Jan van de Zype hadden toebehoord. Dat geldt voor een dagwand op het *Elsterenveld*, dat werd aangekocht op 14 april 1613 (Coudenbergh nr. 20), terwijl bij de telling van 1621 hij ook het hoger genoemde veld *den Hanebol* blijkt te bezitten.

Na ongeveer tien jaar de watermolen te hebben uitgebaat, doet Peter van Droogenbroeck op 31 mei 1631 een belangrijke investering met de aankoop van het *Hof ter Streten* dat hij verwerft uit handen van de erfgenamen Peeter Wielemans en Catlijne de Loose. Deze hoeve was gelegen op de hoek van de huidige Sint-Martinusstraat met de Langebroekstraat (tegenover het befaamde kapelletje Van der Borgh). Rond dezelfde tijd, op 9 april 1629, verkreeg hij ook een dagwand heide (Heyde nr.13), dat hij afkocht van dorpsheer Jan de Walsche.

Peter van Droogenbroeck overleed te Bodegem op 3 januari 1647. Zijn zoon, **Martinus van Droogenbroeck** (°1617), op 6 juni 1643 te Bodegem gehuwd met **Elisabeth Straetmans**, zal zijn vader opvolgen, zowel op de watermolen als in het eigenaarschap van het *Hof ter Streten*. Het jonge gezin blijkt echter kort nadien door heel wat tegenslag te worden getroffen. Omwille van schuldenlast worden op 15 februari 1651 het Hof ter Streten en de geërfde grondstukken op *Coudenbergh* geliquideerd. Op 14 maart 1651 wordt ook vijf vierendeel landbouwgrond op Wolssem van de hand gedaan en komt de nog jonge Martinus weinig later op 18 oktober 1651 te overlijden.

Een kleinzoon van Peter, Jacobus van Droogenbroeck (zoon van Judocus en Catharina van de Waeter), verging het heel wat voorspoediger in het molenaarswezen. Hij treedt te Essene op 18 april 1667 in het huwelijk met Elisabeth Robijns, weduwe van Joannes van de Putte (†1665). Die was molenaar op de Bellemolen te Essene, die hij in pacht hield van de abdij van Affligem. Jacobus zal de uitbating van de indrukwekkende Bellemolen ongeveer 14 jaar lang ter harte nemen. Op 19 april 1681 werd hij begraven in de kerk van Essene.

Over de periode na 1651 tot de eerste kwart van de 18e eeuw is weinig bekend over de Bodegemse molenaars. Bij de openbare verkoop van de molen in 1794 vermeld men vluchtig de voorwaarden uit oude pachtvereenkomsten, waardoor de namen van een viertal molenaars uit die periode gelukkig toch bekend zijn:

- **Merten Coppens**, molenaar vanaf onbekende datum tot in 1673;
- **Anthoon van Opdenbosch**, die de pacht aanging op 11 maart 1673;
- een zekere **Van den Houten** die de huur overnam op 4 maart 1689 en die al sinds 1679 op de molen werkzaam zou geweest zijn;
- **Jacques Brugmans**, die de volgende pachtvereenkomst tekende op 19 april 1719;
- **Gillis Brughmans** (mogelijk zoon van voorgaande) volgde in de pacht op 27 juli 1728 en betaalde toen een jaarlijks huurgeld van 240 gulden.

In 1686 werd de opbrengst van de Bodegemse watermolen ten behoeve van de inning van de Twintigste Penning getaxeerd op 260 gulden. Voor deze relatief zware belastingsheffing (5 % van de taxatiewaarde) liet men zich leiden door het jaarlijks betaalde pachtgeld.

Uit enkele pachtvereenkomsten blijkt dat het pachtgeld doorheen de tijd gestadig steeg: tussen 1737-1750 bedroeg het pachtgeld 270 gulden per jaar, maar in 1774 bereikte het al 300 gulden. Toen de molen in 1794 openbaar werd verkocht, stond een jaar voordien de pacht nog aan 400 gulden.

Het molenaarsgeslacht Van Lierde (1737-1782).

In 1737 treedt met **Joannes Van Lierde** op de watermolen van Bodegem een alom bekend geslacht in het voetlicht dat molens heeft uitgebaat in verscheidene dorpen in het West-Brabantse en in het zuidelijke deel van het Land van Aalst. Joannes was de zoon van Peter Van Lierde (1671-1741), molenaar op de stampmolen Ten Berghe te Meerbeke en echtgenoot van Anna De Neve.

De pacht van de Bodegemse molen wordt hem door kasteelheer Philippus de Vequemans op 17 augustus 1737 toege-

wezen: *waterbantmolen metten molenhuuse ende alle andere sijne toebehoorten daer aen gelegen metten hoff ofte hoplochtinghe gelegen te Voorde.* Het pachtgeld bedroeg 270 gulden per jaar en de verbintenis werd aangegaan voor een termijn van negen jaren.

Met de komst van de Van Lierde's wordt het molenhuis vernieuwd en volledig in baksteen opgetrokken. Aan de kant van het waterrad getuigt daarvan de jaarsteen die als bouwjaar 1738 aangeeft.

De pachtvereenkomst uit 1737 leert ons dat een molenaar heel wat bepalingen diende na te leven:

- Het molster, zijnde de vergoeding die de molenaar zich mocht toe-eigenen door het afscheppen van een welbepaald deel van het gemalen gewas, bedroeg te Bodegem 1/16e deel voor graan en 1/20e deel voor mout: *dat den huerlinck de goede luyden niet meer afnemen en sal dan het sesthiende van het graen ende het twintighste van den maute gelijk men gewoon is van outs te molsteren sonder argh noch liste.*
- Voor het molsteren gebruikt men een geijkt molstervat: *Item sal den huerlinck niet anders mogen molsteren dan met een gebrandt molstervat.*
- Het spreekwoord "wie eerst komt, eerst maalt" is letterlijk van toepassing en geldt voor iedereen, ook de grote klanten, zoals bakkers en brouwers: *sal den huerlinck int maelen niemant geen voordeel mogen doen hem selve noch andere, maer sullen hunnen tour houden soo backers als brouwers.*
- Alle roerende goederen van de molen dienen geschat te worden *bij gesworene moleslaegers.* In december 1739 raamde men de totale waarde van de watermolen

op 1560 gulden 16 stuivers en twee oorden, terwijl *de loopende witten steen van derthien duymen dick* geschat werd op 305 gulden en 15 stuivers.

– De molenaar moest ook rekening houden met de vissers op de maalvijver: *als wanneer men in den maelvijver sal willen visschen sal den molder het water van den selven vijver moeten derven den tijdt van acht daegen maer eens s'jaers.*

– Ook de beek dient hij regelmatig te onderhouden, evenals de brug die aan de molen was gelegen: *den molder sal jaerelijckx die beke kuysschen ende ruymen wanneer dat het beley sal worden vercondigt ende oock loffelijck moeten onderhouden de brugghe aen den molen liggende over die beke t'sijnen coste.*

– Het maatwezen werd nauwlettend in het oog gehouden: *Item sal den molder gehouden wesen int'molenhuys te hangen eene weeghschaele om eeniegelijck sijn graen datter te maelen compt te wegen ende soo veel meel wederom te geven behalve sijnen molster.*

– De kasteelheer was traditioneel vrijgesteld van het betalen van het maalgeld: *Item sal den huerlinck oock gehouden sijn te maelen allen t'graen ende moudt voor de consumptie van het huys van den heere ende vrouwe verhuerders sonder daer vooren eenige loon te profiteren ende sonder corten aen sijn huere.*

Spijts vele voorschriften die verleidelijke misbruiken moesten voorkomen, blijken molenaars geregeld de grenzen van de wettelijkheid af te tasten. Zo wordt op 20 december 1742 ook Joannes Van Lierde gedagvaard om te verschijnen voor *den heere Raedt ende rentmeester generael van Haere Majesteits Domeynen van Brabant int quartier van Brussele*. De heer Jacobus Philippus du Bois de Fiennes, bewoner van het latere *kasteeltje Storms*, had namelijk achter zijn woning een visvijver aangelegd, maar doordat de molenaar het peilmerk (de zogenaamde *pegel*) niet respecteerde, was er geen voldoende afloop meer. De *pegel* was in 1700 vastgelegd bij een akkoord tussen enerzijds de toenmalige graaf van Cruyckenburgh (in diens positie van pachttheer van het nabijgelegen Hof te Voorde en zijn pachtgoed in de omgeving van de Molenbeek) en anderzijds de toenmalige

Bodegemse dorpsheer Vecque-mans (als eigenaar van de watermolen). Joannes Van Lierde diende uiteindelijk een boete van 7 gulden te betalen aan de rentmeester-generaal voor de *excessen ten processe geaccuseert ten behoeve van haere Majesteit* en nog eens 13 gulden aan de tolkamerbode De Battist *over syn aenbrengen der gemelde excessen*. Van Lierde werd voortaan ook verplicht om het beekwater op het overeengekomen peil te houden, telkens wanneer de heer de Fiennes op zijn vijver wilde vissen, dit *opdat syne vijvers, reservoiren ende wat tot visschen dient geen beletsel van affloop sullen hebben*. Van zijn kant diende mijnheer de Fiennes de molenaar 24 uur op voorhand te verwittigen.

Joannes Van Lierde trouwde in eerste huwelijk met **Anna Maria Steppe**. De echtverbintenis werd gezegend met drie dochters, evenals drie zonen die allen molenaar zouden worden: Judocus op de watermolen van Sint-Anna-Pede, Franciscus op de molen van Drie Fonteinen te Vilvoorde en Peter op de korenwindmolen te Borchtlombeek.

Ongeveer zes maand na het overlijden van Anna Maria Steppe († 21 september 1760) zal Joannes te Dilbeek op 10 april 1761 hertrouwen met **Anna Catharina De Kempeneer**. Het tweede huwelijk werd met zowaar tien nakomelingen gezegend. Te Dilbeek was Joannes vanaf 1749 molenaar (en tegelijk ook herbergier) op de windmolen op de *Molenberg*. In 1755 wist hij de graanwatermolen van *Opalfene* in Ternat te verwerven, waar voorheen zijn broer Michiel werkzaam was. Op 30 juli 1791 zal Joannes'zoon Judocus er de nieuwe uitbater worden.

Joannes Van Lierde overleed te Dilbeek op 22 september 1785. Op de Bodegemse watermolen wordt hij opgevolgd door zijn broer **Franciscus Van Lierde** (°Meerbeke 18 februari 1714, †Bodegem 8 februari 1791). Aan dezelfde voorwaarden als deze uit 1737 bekommt hij op 19 januari 1750 een verlenging van de pachtovereenkomst met Maria Constantia de Collaert, weduwe van jonker Philips Vequemans:

een waterbandtmolen metten huuse, hoff ofte hoppelochtinghe te Voorde met den grooten dam tusschen den maelvijver ende

de beke ende ... een halff bunder lants salvo justo genoempt het molenstuck, hem huerlinck ghenoech bekend, vermits hij hetselve nu eenighe jaeren geleden in huere heeft beseten.

De watermolen en de maalvijver op de Ferrariskaart die de toestand van omstreeks 1770 weergeeft. Het kasteel was in die tijd nog volledig omwald en slechts bereikbaar via een eiland waarop het voorhof zich bevindt. De Zibbeek komt uit het zuiden van naast de Langebroekstraat aangevloed en maakt een bocht rond het kasteeldomein.

Franciscus Van Lierde huwde op 24 juli 1743 te Sint-Katharina-Lombeek met **Joanna Maria van der Meynsbruggen** (†Bodegem, 3 september 1759). Zij stamde uit het bekende molenaars-geslacht uit Sint-Katharina-Lombeek, waar haar vader Adriaan *molder* was op de Plotermolen. De echtelingen komen zich vervolgens te Bodegem vestigen, waar acht nakomelingen het levenslicht zullen zien. Rond dezelfde tijd wordt het gezin van zijn broer Pieter getroffen door een dramatisch gebeuren op de molen van Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek (de wereld-beroemde windmolen uit het jeugd-feuilleton *Kapitein Zeppos*). Pieter Van Lierde (gehuwd met Theresia Van Audenrode) wordt er namelijk op Nieuwjaarsdag 1745 op gruwelijke wijze vermoord door de beruchte bende van Jan de Lichte. In dezelfde molenhoeve speelt zich trouwens op 22 april 1917 nogmaals een macaber toneel af, wanneer Leonie Walravens, zus van molenaar Constant Theophiel Walravens, evenals molenaarsknecht

Emiel Vervenne, er op gewelddadige wijze worden omgebracht.

Naast zijn molenaarsactiviteit ontpopt Franciscus Van Lierde zich tot een ware zakenman. Wanneer Michel Verloes, vakgenoot op de Waarborremolen te Asse, met zijn bedrijf wil stoppen, bereikt deze op 13 december 1770 een akkoord met Franciscus Van Lierde: *dat deze op den 1ste mei van 1771 ten teyde van uytscheyden aen hem moeten laeten en overleveren eerst het buytenwiel, kamwiel, staeckeyser, lanteeren, twee steenen met de cuyp, tremel, meelbaeck, de Ryn met de tappen, slecken, banten die in de wiele (vier bannen) steecken, de winde met de seelen, handtboom, pashamer, beelen bestaende in ses, grondthaeck, item ende finalijck een veertel met den vierlinck ende half vierlinck.* Al dit gereedschap wordt overgedragen voor de som van 50 gulden. Twee jaren later, in 1772, zal Franciscus de Waarborremolen overlaten aan zijn zoon Joannes Baptist, gehuwd met Emerentia 't Sas. Deze 14e-eeuwse korenwatermolen met bovenslagrad was gelegen in de Terlindenvijverstraat.

Ook in de verhuur en verhandeling van onroerend goed vinden we Franciscus Van Lierde meermaals betuigd. Op 14 september 1771 verhuurt hij een huis gelegen tegenover de kerk van Bodegem: *eene behuysde hofstede met alle edificien daer aen sijnde, groot omtrent de seventhien roeden min ofte meer, soo het selve gelegen es binnen de prochie van Ste Mertens Bodeghem recht over de kercke.* De verbintenis wordt voor drie jaar aangegaan door Peter Meert en Petronella Adriaenssen voor een huurgeld van 48 gulden, te verhogen met 5 gulden *wijngelt*. Twee jaar later, op 8 november 1773, wordt hetzelfde huis verhuurd aan Jacobus Geurickx en Elisabeth Cruybeeck voor 50 gulden. Nog een tweede huis, *eene behuysde hofstede*, gelegen in de huidige Poverstraat, wordt voor 18 jaren verhuurd aan Anthoen Hofmans en Maria Van der Voorden.

Op 8 februari 1774 verkoopt Franciscus een hoeveelheid timmerhout aan het echtpaar Philippus Segers en Anna Van Wemmel uit Sint-Ulriks-Kapelle: *vijf*

geboute haerde timmerhoudt van een huys ende tot het maecken van een huys. Het gaat van de hand voor de som van 142 gulden. De gewiekste zakenman laat fijntjes in de verkoopakte toevoegen: sonder nogtans aen den kooper eenige stukken te sullen moeten vergoeden ofte goet te doen in soo verre daer eenige mankeren ofte ontfremt wierden.

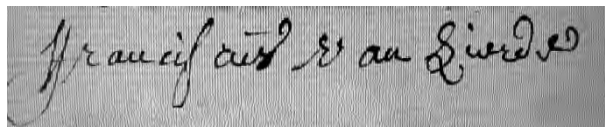
Op 12 augustus 1774 gaat onze molenaar een nieuwe 9-jarige pachttermijn aan met jonker Carolus Carton, echtgenoot van Maria Anna Joanna Constance de Vecquemans. Het jaarlijkse pachtgeld bedroeg toen 300 gulden. Tegelijk werd er vergunning gegeven voor het stoken van brandewijn *ofte distilleren van de selve*. Bovendien krijgt Van Lierde de toelating om de molen aan zijn dochter over te laten *mits blijvende responsabel*.

Franciscus Van Lierde was ondertussen ook actief op de stampmolen aan de Laddershoek te Borchtlombeek. Op 29 november 1774 verhuurt hij deze molen voor 144 gulden per jaar aan Franciscus Van Audenrode (°Meerbeke, 19 november 1738; †O.L.V.-Lombeek, 17 januari 1825) die op 23 oktober 1765 te Onze-Lieve-Vrouw-Lombeek gehuwd was met Catharina Van Lierde: *eenen stampmeulen binnen de prochie van Borggrave Lombeke gemeynelijck genoempt Laddershoeck, groot in gronde van erve vier daghwanden en half*.

Franciscus Van Lierde laat niets aan het toeval over en voorziet zich van een uitwijkmogelijkheid voor het geval zijn bedrijvigheid te Bodegem zou wegvallen: *Item is conditie dat oft het gebeurde den verhuerder genootsaecht wirdt uyt sijnen molen tot Bodeghem te moeten gaen soo sal het aen hem gepermitteert sijn van (aleer de expiratie van desen termijn van negen jaeren) in den verhuerden molen te desen te mogen gaen midts pre-adverterende een jaer te voorens als wanneer de huerlingen sullen gestaen mits betaelende naer rate van teyde*.

Voor alle duidelijkheid, Franciscus Van Lierde had de Laddershoekmolen van de abdij van Ninove gehuurd voor een termijn van 27 jaar en gaf hem vervolgens in onderhuur aan Franciscus Van Audenrode. Drie jaar later, op 26 april

1777, verhuurt hij dezelfde molen aan Peeter Van Audenrode, wellicht een zoon van de vorige molenaar. In dat jaar vestigt Franciscus Van Audenrode zich op de Hertboommolen (beter gekend als de Zepposmolen te O.L.V.-Lombeek)

De sierlijke handtekening van Franciscus van Lierde.

Op 7 september 1782 verhuurt Franciscus Van Lierde aan het echtpaar Philippus De Knop en Joanna Catharina Van Campenhout voor 46 gulden *eene behuysde hofstede bestaende in een keuken, twee camers, winckel, kelder, washuys met de voorvloer ende een plaesken alwaer men de houille ende hout kan leggen ende alle de solderinghe boven de selver plaetse synde in de Coolhof, groot in gronde van erve bestaende in twee derde paerten van seventigh roeden, waer van het resterende derde paert is verhuert aan Michiel De Vries*.

Het echtpaar De Knop blijft er echter niet lang wonen, kennelijk omdat zij al op 28 november 1783 door notaris De Cuyper worden aangemaand om *tegens Sinte andriesmisse 1784 de behuysde hofstede met alle hetgene zij in huere hebbende niet verder te bewoonen ofte te gebruycken*.

In 1782 besluiten de Van Lierde's de Bodegemse watermolen te laten schatten. Op 7 september 1782 werd er door J. van der Poorten, *gesworen schatter van de molens binnen Brussel en Brabant*, een verslag opgemaakt en waardeert deze de installatie op een totaal van 947 gulden en 22 stuivers. Rond dezelfde tijd schat een zekere N. Lancar een restant ijzerwerk op 269 gulden en 7 stuivers: *meester smedt binnen dese stadt Brussel een taxaet op van het ijserwerck van den molen dat weerdigh bevonden is geweest voor de somme van tweehondert negen en sestigh guldens en seven stuyvers*.

Twee maanden later, op 5 november, wordt ten huize van Jacobus Van Laethem te Wambeek het *schaerhout van aen den stampmolen* (te Borchtlombeek) openbaar

verkocht, hetgeen 86 gulden en tien stuivers opbracht.

Het molenaarsgeslacht Van Roy (1782-1891).

De molenaars Van Lierde hebben bijna een halve eeuw het Bodegemse waterrad draaiende gehouden. Franciscus was al 32 jaar weduwnaar toen hij op 8 februari 1791 het tijdelijke voor het eeuwige verwisselde. Via het huwelijk van zijn dochter Antonetta komt er te Bodegem echter een nieuw molenaarsgeslacht aan zet.

Inderdaad, bij een overeenkomst van 23 september 1782 draagt de 66-jarige Franciscus de huur over op **Franciscus Van Roy**, dit gecombineerd met een huwelijksverbintenis: *Item is tusschen den huerlinck ende Franciscus van Lierde eensgelijckx wel expresselijck ondersproken ende geconditioneert dat in dien het houwelijck het welck hij huerlinck hem proponeert aen te gaen ende in welckers consideratie den voorschreven affstandt is gedaen, quamp niet te geschieden, dat als dan indien gevalle den voorschreven affstandt geen stadt grijpen en sal ende dit tegenwoordigh contract gehouden sal worden als ofte het selve noyt was aengegaen ofte gepasseert geweest.*

Franciscus Van Roy (°Groot-Bijgaarden 1749; †Bodegem, 28 november 1805) voegt een jaar later de daad bij het woord, wanneer hij op 15 oktober 1783 trouwt met **Antonetta Van Lierde** (ca °1755, †Bodegem 3 februari 1832). Als gevolg van dit huwelijk komen de Van Roy's zich te Bodegem vestigen en zullen zij gedurende drie generaties de watermolen uitbaten tot in 1891 de activiteit wordt overgelaten aan de familie D'Hauwer.

Tussendoor kan Franciscus Van Roy van het Bodegemse echtpaar Peeter van Huyneghem en Catharina Jacobs voor 310 gulden een weide afkopen, groot één dagwand en 7,5 roeden, gelegen op Terlinden te Ternat. Op de verkoopdag 29 maart 1790 was hij *gewesenen maelder in de prochie van Bodeghem met palmslagh ende seven hoogen de hoogste verdierder*. De verkoopakte werd veertien dagen later, op 12 april, geregistreerd door de Bodegemse notaris De Cuyper.

Onder Franciscus Van Roy komt de Bodegemse watermolen uiteindelijk ook in volle eigendom aan de molenaar, wat zich bewerkstelligt bij de openbare verkoop op 22 mei 1794 van het pachtgoed van de kasteelheren Carton-Vecquemans. Ten huize van de weduwe van Francis Verhasselt, *In den Barreer* te Zellik, bleek Franciscus Van Roy op de derde zitdag en na zes biedingen de *hoogste en laeste verdierder* te zijn en kreeg *met den wensch van proficiat* voor de som van 7.904 gulden en 8 stuivers de watermolen volledig in handen.

Franciscus heeft echter niet lang kunnen genieten van zijn mooie investering. Hij sterft al in 1805 en wordt in het molenbedrijf opgevolgd door zijn twee zonen, Jan-Baptist (°1785) en Hendrik (°1794).

Jan-Baptist Van Roy huwde te Bodegem op 3 juli 1807 met **Elisabeth De Troch** (°Bodegem 1787), maar komt kort nadien, op 28 oktober 1812, te overlijden. Het is onduidelijk of zijn amper 18-jarige broer **Hendrik Van Roy** (°Bodegem, 25 april 1794) al meteen in 1812 het vakkundig veeleisende molenaarsbedrijf op zijn eentje heeft kunnen voortzetten. We vinden hem alleszins al geciteerd als molenaar in 1827.

De watermolen en de maalvijver omstreeks 1841 in de Atlas der Buurtwegen. Van de vroegere gracht rond het kasteel en de zuidelijk gelegen visvijver is op deze kaart niets meer te bespeuren.

Binnenzicht op het 19e-eeuwse molenwerk. Onderaan in de zogenaamde aspuit ziet men het horizontaal liggende spillegelooft of lantaarn, dat gevestigd is op de verticaal staande maalas. Die werd in beweging gebracht door het verticale kroonwiel (niet te zien), dat rechtstreeks werd aangedreven door het waterrad. In de aspuit gebeurt de haakse overbrenging van de wateras naar de maalas. Op het verhoog, de maalstoel genaamd, bevinden zich twee steenkoppels die liggen op het steenbed. Het voorste steenkoppel ligt opengetrokken en men ziet enkel de ligger, zijnde de onderste steen van het koppel. In de hier weergegeven toestand is de bovenste steen, de looper, evenals de ernaast staande galg al verwijderd. In de achtergrond zit het tweede steenkoppel volledig ingekapseld in de trommelvormige steenkist.

Hendrik Van Roy huwt tussen 1834-1837 driemaal: eerst met **Anna Catharina De Mesmaeker** (†Ternat, 13 juni 1834), vervolgens in 1835 met de *maaldere* **Joanna Francisca Van Daelem** van op de Zierbeekmolen te Schepdaal (°Denderwindeke 1806, †Bodegem 1836) en vervolgens in 1837 met *pachteresse* **Maria Elisabeth Coleta De Smet** (°Schepdaal 1804).

Hendrik Van Roy stierf te Bodegem op 15 september 1861 en ruimt aldus plaats

voor de derde generatie, vertegenwoordigd door **Karel Filips Van Roy** (°Ternat 1832, †Bodegem 1911). Als oudste zoon uit het eerste huwelijk van Hendrik werd hij bij erfverdeling op 28 juli 1863 de watermolen toegewezen. Al in 1866 introduceert de ondernemende telg een belangrijke vernieuwing aan de werking van de molen door de niet altijd beschikbare waterkracht gedeeltelijk te vervangen door aandrijving met een stoommachine. Hij experimenteert ook met een oliemolen die aan de overzijde van de Molenstraat werd ingericht en die mogelijk ook zijn bijnaam *Sjalen Pek* verklaart.

Het molenhuis bekeken van de kant van de Molenbeek (2016). Het torenvormig bouwsel in de achtergrond is de schouw van de stoommachine die Karel Filips Van Roy in 1866 installeerde.

Tot omstreeks 1861 wordt ook de jongere halfbroer **Ambrosius Van Roy** (°1838), een kind uit Hendriks derde huwelijk, als molenaar te Bodegem geciteerd. Deze zal zich echter op de Plotermolen te Sint-Katharina-Lombeek gaan vestigen, nadat hij in 1861 in het huwelijk was getreden

met Maria Theresia Bastaerts, weduwe van de Lombeekse molenaar Petrus Vitalis Van der Meynsbrugge.

In 1891 zal de ongehuwd gebleven Karel Filips Van Roy de Bodegemse watermolen van de hand doen aan zijn zuster **Francisca Nathalia Van Roy** (°1836), kind uit het tweede huwelijk van Hendrik Van Roy. Zij was in 1861 getrouwd met pachter **Henricus Petrus D'Hauwer** (†Bodegem 1889).

De verkoop van de watermolen werd beklonken op 20 juli 1891, waarna de gebroeders **Carolus Joannes** (°1865) en **Petrus D'Hauwer** (°1877, †1959) de molenaarstraditie bestendigen. Karel Filips Van Roy (†1911) ging zich ondertussen vestigen in de Poverstraat waar hij het statige *t'Kastieltjen* liet bouwen.

Zicht op het molenhuis van de kant van de Molenstraat omstreeks 1960.

Voor het schof, waar eertijds de watertoevoer naar het waterrad werd geregeld, heeft men de uitgekomen molenstenen achtergelaten.

De redding van de watermolen.

Petrus D'Hauwer verhuurde vanaf circa 1940 het molenhuis aan de toenmalige burgemeester Frans van den Haute die de molen nog in werking zou houden tot omstreeks 1960. Toen men in 1964 ingrijpende wegenwerken op het oog had aan de Molenstraat scheelde het geen haar of de Bodegemse watermolen zou onder de slopershamer zijn beland. Het is de grote verdienste van Gilbert Romeyns, stichter

van onze Bodegemse heemkring, om dit historische erfgoed van de teloor-gang te redden. Van zijn hand vertrokken er talrijke smeekbrieven om steun, onder andere naar Jozef Weyns, conservator te Bokrijk en voorzitter van het Verbond voor Heemkunde, Jozef Van Overstraeten, voorzitter van de V.T.B., de Toeristische Federatie van Brabant, enz. Dankzij een petitie aan het Bodegemse schepencollege, meeondertekend door een zestigtal dorpsgenoten, slaagde Romeyns er in de plannen te laten wijzigen, zodat de watermolen, die ruim acht eeuwen het dorpsleven heeft beheerst, voor het nageslacht bewaard is kunnen blijven.

Een genealogische excursie.

Tot slot wens ik nog een genealogische merkwaardigheid te vermelden. Zoals gezegd, was vanaf 1621 Peeter van Droogenbroeck als molenaar actief op de Bodegemse watermolen. Deze Peeter is mijn stambetovergrootvader, d.w.z. van vader op vader 12 generaties teruggaand in de tijd. Ook langs moederszijde blij ik af te stammen van een voormalige Bodegemse molenaar en dan nog wel van de hoger vermelde Franciscus Van Lierde. Zijn dochter Anna Maria trouwde met Robert De Rauw. Diens dochter Joanna Catharina huwde Cornelis De Boeck. Diens dochter Barbara trad in het huwelijk met Joannes Baptista Arnoldi, wiens zoon Cornelis het huwelijk aanging met Maria Elisabeth Sergoinne. Dochter Maria Elisabeth verbond zich met Carolus Lanckmans, wiens dochter Joanna Maria haar levensgezel vond in mijn vader, Petrus Van Droogenbroeck. Zo ziet men hoe het molenaars-gen zich na zoveel generaties opnieuw veruitwendigt in ondergetekende, sinds 1989 molenaar op de Tissenhovemolen te Mater (bij Oudenaarde). Deze prachtige en nog steeds bedrijfsvaardige molen werd gegrondvest in 1218 en is aldus de oudste windmolen in Vlaanderen.

Edgard Van Droogenbroeck
Secretaris heemkring BKW